

ANAYASAL İKTİSAT TEORİSİNİ DOĞURAN ARAYIŞLAR

THE SEARCHING THAT CAUSES CONSTITUTIONAL ECONONICS THEORY

Dr.Hüseyin Haşimi GÜNEŞ
D.Ü. Mardin Meslek Yüksekokulu
hgunes@dicle.edu.tr

Yrd.Doç.Dr.Cahit AYDEMİR
D.Ü.Diyarbakır Meslek Yüksekokulu
caydemir@dicle.edu.tr

ÖZET

Anayasal İktisat Teorisi; siyaset ve ekonomi arasındaki nedensellik bağının güçlendirmesi için XX.yy'ın sonlarına doğru ortaya atılmıştır.

Yasalardaki eksikliklerden dolayı, ekonomik hak ve özgürlüklerde, gereken hassasiyetlerin gösterilmemesi sonucu ortaya çıkan sıkıntıları gidermek sorunlara çözüm bulmak için alternatifler sunma amacını güden anayasal iktisat teorisi; ülkemizde de çeşitli nedenlerle gündeme getirilmekte ve uygulanabilirliği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasal İktisat, Ekonomi, Demokrasi

ABSTRACT

Constitutional Economics Theory; it was put forward towards the end of twentieth century to strengthen the causation link between politics and economy.

The constitutional economics theory aiming at finding alternatives to solve problems, overcoming the difficulties caused by insensitivities at economic rights and freedom (independence) because of law-deficiencies is brought about for some reasons in our country and its feasibility is discussed.

Key words: Constitutional Economics, Economics, Democracy.

GİRİŞ

Geleneksel iktisatta tercih sorunu; kaynakların sınırlı, ihtiyaçların ise sınırsız olmasından kaynaklanır. Eğer kaynaklar sınırsız olsaydı, tercih sorunu da olmayacaktı. Tercih sorunu olduğu zaman ise; tercih yapacak kişi veya kişilerin davranışını sınırlandıran bu gibi sınırlar doğadan kaynaklanmış olabileceği gibi, tarihten, eskiden yapılmış olan tercihlerden, diğer kişilerden, yasalardan, kurumsal yapıdan, teknolojiden, gelenek ve alışkanlıklardan kaynaklanmış olabilir. Tercih yapacak kişi veya kişiler, bu nedenle bu sınırlamaların varlığını kabul ederek, teknik deyişle mevcut sınırlamaları tercih yapacakları ortamın “değişmez özellikleri” şeklinde dikkate alarak tercihlerini yapmak durumundadır.

Mesela ders kitaplarında anlatılan talep teorisinde; tercih yapmak durumundaki tüketici, değişik fiyatlardan satılan çeşitli mal ve hizmetlerden hangilerini ve ne kadar alacağına karar vereceği zaman bir “gelir” veya “bütçe” sınırına uymak zorundadır. Bu, gelir veya bütçe sınırının, tüketicinin çeşitli mallar arasında tercihini yaptığı süre içinde değişmeyeceği varsayılır. Bir başka deyişle tüketici hangi mallardan (veya hizmetlerden) satın alacağına karar vereceği an; daha az veya daha çok bir “gelir” veya “bütçe” tercih etme imkanına sahip değildir. Geleneksel İktisadın

benimsediği bu yaklaşıma göre tüketicinin gelirini değiştirmek suretiyle tercih imkanını değiştirmesi söz konusu olamaz. Böyle bir düşünce sistemi içinde tercih yapan kişinin fayda maksimizasyonu, ancak kendisine dışarıdan empoze edilen bütçe sınırlamasına uyarak sağlanacaktır. Aynı şey üretim teorisi için de geçerlidir. Üreticinin sorunu, belli bir “toplam masraf” ile karını maksimize edecek üretim seviyesine ulaşmaktır. Üretim faktörlerinin fiyatı belli olduğu gibi üreticinin üretim faktörleri için harcayacağı toplam masraf da sınırlıdır. Kar maksimizasyonu bu sınır altında gerçekleştirilecektir(Savaş,1997:47-52).

Az önce değinilen birinci sorunun tamamlayıcısı niteliğindeki; Demokratik gelenek ve etik bünyesinde ortaya çıkan deformasyonların ve buna bağlı olarak yaşanan iktisadi krizlerin ortadan kaldırılması için ne yapılmalıdır? Sorusuna verilen cevaplar kapsamında oluşturulan ekoller arasında yer alan Anayasal İktisat Teorisi; çalışmamızın ana temasını teşkil etmektedir.

1. Demokrasi ve Anayasal İktisat Teorisi

Demokrasi kavramı, insanlık tarihine damgasını vuran nosyonlar arasında hiç kuşkusuz en çok ulaşılmak istenilen ve prestijli bir konumu bulunan toplumsal ideallerin başında gelmektedir. Bugün dünya üzerinde varolan devletlerin ezici bir çoğunluğu, hakimiyetleri altında yaşayan bireylerin barışçı ve gönüllü bir çerçevede “birlikte varolma (co-existence)”ları için gerekli asgari normlar dizisi olarak “demokrasi”yi kabul etmekte veya en azından uluslararası kamuoyuna “demokratik” olduklarını deklere etmektedir. Ancak hiç kuşkusuz “demokratik” olduğunu ilan etmekle “demokratik” olunmamaktadır(Erdoğan,1993:223). Nitekim; “United Kingdom — Birleşik Krallık” olan resmi adına rağmen İngiltere, demokrasinin beşiği olarak kabul edilen ülkeler arasında en ön safta yer almakta; isimlerinde “Demokratik” ve/veya “Cumhuriyet” ibaresi bulunan Afrika yada Asya ülkelerinin “demokratiklikleri” ise sadece lafta kalmaktadır. Bu ayrımın en temel göstergesi ve bahse konu yelpazedeki yerin belirleyicisi ise; demokrasi ile ilgili olarak üzerinde evrensel düzeyde bir uzlaşma bulunan normlar bağlılığın gündelik yaşama yansımaları konusunda ülkeler arasında ortaya çıkar farklılıklardır. Bu bağlamda; kendini evrensel hukuk kuralları ile bağlı ve bunlarla sınırlı görmeyen bir rejim, arkasında ne kadar ezici bir çoğunluk olursa olsun; “demokratik” olarak kabul görmemektedir.

XX. Yüzyılın ikinci çeyreğinde bir siyaset bilimcisi tarafından; “Kimin neyi ne zaman ve nasıl alacağını kararlaştırıldığı kaçınılmaz bir mücadele biçimi” olarak tanımlanan demokrasi, yüzyıllar boyunca geçirdiği evrim neticesinde; günümüzde “Çıkar Grupları Demokrasisi” olarak adlandırılan bir yapı haline dönüşmüştür. İleride daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere; çıkar grupları demokrasisinin ana vasfı haline gelen seçmenle politikacı arasındaki “oy verme — çıkar sağlama” pazarlığına bağlı olarak demokrasinin büründüğü bu yapı; “halk egemenliği” ilkesini benimseyenlerde büyük bir hayal kırıklığı yarattığı gibi, demokrasilerin geleceği konusunda karamsar kuşklara yol açmış ve demokrasiye olan inancı köklü biçimde sarsmıştır (Savaş,1997:41).

Birey hak ve özgürlükleri ile halkın kendi kendini yönetme özgürlüğünün giderek kısıtlanması - çıkar grupları demokrasilerinde yaşanan dönüşümün siyasi karakterini piyasaların işleyişinin toplumda yaşanan geniş çaplı politizasyonlar doğrultusunda şekillendirilmesi ise söz konusu başkalaşımın ekonomik boyutunu oluşturmaktadır.

İnsanlığın tüm tarihi boyunca ulaşmak için var gücüyle çabaladığı bir ideal olan demokrasi neden bu şekilde “yozlaşmış” — daha keskin bir ifadeyle soysuzlaşmış — ve uygulamada neden

fiyasko olarak nitelendirilebilecek hayal kırıklıklarına yol açmıştır. Bu durum nasıl telafi edilmelidir? İşte akademik ve politik çevrelerin cevabını aradıkları iki temel soru budur.

Birinci sorunun cevabı, yani; demokrasilerin yozlaşmasının ardında yatan temel neden; siyasi iktidarın ve özellikle parlamentonun, çoğunluk oylarına dayanarak, dilediğini yapabilme gücüne sahip olması veya böyle bir güce sahip olduğunun sanılmasıdır. Gerçekten de bugün, hemen bütün demokratik ülkelerde siyasi iktidarın ve özellikle parlamentonun, çoğunluk oylarına dayanarak, dilediği her şeyi yapabileceği düşüncesi yaygındır. Toplum, bir şeyin doğruluğuna bir defa inandırıldı mı, o şeyin gerçekten doğru olup olmadığını araştırmak gereğini duymaz. Parlamentonun üstünlüğü ilkesi konusunda da böyle olmuştur.

David HUME'nin deyişiyle; herhangi bir devlet sistemini anayasa ile sınırlandırırken ve kontrol ederken her insan hilekar olarak varsayılmalı; eylem ve davranışlarına özel çıkardan başka bir amacının olmayacağı düşünülmelidir(Aktan,1997:57).

Parlamentonun üstünlüğü ilkesi tarihi gelişim içinde padişah, sultan, kral, imparator ve benzeri monarklara karşı parlamentoların halkın temsilcisi olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmıştır. Üstünlük iddiası monarka karşıdır ve monarkın yetkilerini sınırlamak amacıyla savunulmuştur. İngiltere parlamentosunun 1768 yılında mutlak egemenlik sahibi olduğunun ilan edilmesiyle, bu ilke bütün demokratik ülkelere parlamentonun üstünlüğü ilkesi olarak yayılmıştır.

Parlamentonun üstünlüğü ilkesi, İngiltere'deki geleneğe uygun olarak birbirine bağlı olduğu sanılan iki anlam taşır. Bunlardan birincisi parlamentonun "en yüksek organ" olduğu. ikincisi de "sınırsız" bir otoriteye sahip olduğu anlamlarıdır. Parlamentonun en yüksek organ olması; devletin diğer organlarının çalışma esaslarını ve amaçlarını belirleyen yasaları yapma gücüne sahip olmasının doğal bir sonucudur. Ancak parlamentonun en yüksek organ olması, onun dilediği alanı, dilediği gibi düzenleyebilecek sınırsız bir otoriteye sahip olduğu anlamına asla gelmez. Parlamento, halk adına yasama yetkisine sahip olduğuna göre, sahip olduğu bu yetkiyi, halkın kendisine verdiği alanlarda ve ölçüde kullanmak durumundadır. Bu sınırları belirleyen otorite ise toplumun anayasası ve evrensel hukuk kurallarıdır."(Savaş,1993:43-44).

Yunanca demokratia, Fransızca democratie'den dilimize giren demokrasi; egemenliğin halktan kaynaklandığı yönetim biçimini, siyasal sistemi ve bu yönetim biçimine sahip devleti vurgulamak için kullanılan bir kavramdır. ... Temellerinde toplum yaşamını yönetecek otoritenin toplumu oluşturan tüm bireylere dayanması gerektiği ilkesinin yattığı demokrasi düşüncesi; yöneticilerle yönetilenler arasındaki özdeşleşmeyi, LINCOLN'ün formülüne göre halkın halk tarafından ve halk için yönetilmesini gerekli kılmaktadır(Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi:3006).

John TRENCHARD ve Thomas GORDON'a göre; kontrolsüz gücün Tanrı'ya mahsus olması; buna karşılık insan doğasında öylesine çok ihtiraslar, tutarsızlıklar ve çıkarıcılık bulundurması. Jean Jacques ROUSSEAU'nun deyişiyle insanın elinde bulunan herşeyi dejenere etmesine yol açmakta, bu bağlamda da Lord ROBBİTNS'in ortaya koyduğu üzere, insan topluluklarının en ileri örgütlenme biçimi olan devleti zararsız hale getirmek için, görev ve fonksiyonlarının hukuk çerçevesi içerisine alınması gerekmektedir(Aktan,1997:57-58).

İnsan aklının düşünebildiği en iyi siyasal rejim olarak nitelendirilen demokrasi bu özelliğini hala korumaktadır. Hem siyasal hem de ekonomik alanda insan hak ve özgürlüklerini en

iyi şekilde koruyacak siyasi rejim, tartışmasız demokrasidir. Bugün yozlaşmış olması, onun özünde bu üstün niteliklerin mevcut olmadığını göstermemektedir. Önemli olan demokrasinin yerine bir başka siyasi rejimi ikame etmek değil, demokrasiyi gerçek özüne kavuşturmaktadır(Savaş,1989:1).

Kriz, bunalım, buhran veya depresyon yada benzer herhangi başka bir terimle karakterize edilirse edilsin, tüm bunların ortak yönü; toplumsal yaşamla ilgili süreçlerdeki fevkalade gelişmelere ve / veya ibrelerde denge — normalden sapmalara işaret etmeleridir. Toplumsal yaşamın ister siyasi, ister ekonomik, ister ahlaki veya akla gelebilecek herhangi başka bir parçasında meydana gelen menfi yöndeki olağan dışı gelişmeler, bu süreçleri meydana getiren dokuda ciddi tahribatlar yaratır. Bu tahribatlar zaman içerisinde kronikleşir ve toplumsal düzende az önce değinildiği gibi “yozlaşma” adı verilen bozulmalara dönüşür. Bize göre tüm krizlerin ardında yatan temel neden budur.

Bu noktada hemen işaret edilmesi gerektiğine inandığımız bir başka nokta; sanayi devrimi ile eş zamanlı olarak modern anlamdaki teorizasyon sürecine giren ekonomi bilimi, evrensel bir kabul edilirlilik düzeyine ulaşma ideali doğrultusunda başta matematik, istatistik ve ekonometri olmak üzere aritmetik temelli bilim dallarından istifade etme yolunu seçmiş ve ideolojik etkilerden arındırılmış analiz tekniklerinin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bir başka deyişle; iktisadın nicel tahlil teknikleri kullanarak katıksız bir bilim dalı olma iddiasıyla yola çıkarak evrensel geçerliliği bulunan kanunlara ulaşmaya yönelik çabaların toplulaştırıldığı branş ile ideolojik nitelikler ve yapısal farklılıkların ampirik verilerle destekli analizlerine ağırlık veren kolu, aynı köklerden gelmelerine rağmen birbirlerinden koparak farklı kulvarlara yönelmişlerdir.

Söz konusu gelişim sürecinin yönü; politika ve ekonomi arasındaki son derece kuvvetli illiyet bağlarının ihmal edilmesi veya en azından belirli dönemler itibariyle veri / değişmez kabul edilmesi sonucunu doğurmuş ve politika ile ekonominin yakın ilişkili konumlarına bağlı analizler gündelik yaşamda her geçen gün artan oranlı olarak devam ederken, aynı temayül öğretiyeye tam anlamıyla yansıtılmamıştır. Analiz kolaylığı uğruna; birbirine uyumlu bir bütünlük içerisinde sıkı sıkıya eklemlenmiş toplumsal gerçekliğin farklı boyutlarının bir arada irdelenmesinden sarfi nazar edilmesi; gerçekliğin hem tam anlamıyla kavranamamasına, hem de iktisadın saf bir bilim dalı olma yolunda ortaya koyduğu teorinin yıpratılmasını isteyen çevrelere koz verilmesine yol açmıştır. Toplumsal yaşamdaki hukuksal — kurumsal alt ve üst yapıları ilgi alanı dışında kabul eden iktisat biliminin içerisine düştüğü bu yanılısama öylesine kanıksanmış bir hale bürünmüştür ki; piyasalarda görülen pek çok aksaklık karşısında, farklı ideolojilerin ekonomistleri bir yana, liberal iktisatçılar dahi projektörleri hukuki — kurumsal alt ve üst yapıları odaklamak yerine piyasa çarkları üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bu bağlamda, iktisat biliminin gündelik yaşam ile bağlantısı önemli oranda kopmuş, badema; analizlerini tam rekabet piyasası gibi gerçek hayatta tam anlamıyla uygulanmış örneği gösterilemeyen soyut bir temel üzerinde yoğunlaştırması, söz konusu bilim dalına yöneltilen iddiaların en sıklıkla gündeme getirileni olmuştur.

Gerçekten de; “...geleneksel iktisat teorileri, genellikle insanların tercihleri ile ilgilenmektedir. Bu tercihlerin ortaya çıktığı yasal, kurumsal ve anayasal çerçeve veri olarak kabul edilmektedir. Tercihler ise değişmez yasal çerçeve içinde analiz edilmiştir. Halbuki yasal, kurumsal ve anayasal çerçeve insanların tercihlerini etkileyebildiği gibi, bazı tercihleri veya faaliyetleri de yasaklayabilmektedir. Örneğin girişi yasaklanmış bir piyasaya müteşebbisin girip faaliyet göstermesi, yatırım yapması mümkün değildir.”(Tosun,1999:418).

Geleneksel İktisat, ekonomik birimlerin (tüketici, üretici, faktör sahibi, devlet vb. gibi) ekonomik yaşamla ilgili tercihlerini, bu tercihlerin yol açacağı sonuçları ve birimlerin kendi aralarındaki ilişkileri inceler. Bu incelemeyi yaparken de mevcut hukuki, kurumsal ve anayasal yapı ile ilgilenmez. Bir başka deyişle bu yapıyı, mevcut, değişmez ve daha önemlisi incelenen olaylarla ilgisiz kabul eder. İncelenen ilişkilerin nasıl olması ve ne gibi sonuçlar yaratması gerekir gibi normatif konular; Refah İktisadı kurallarına göre tartışılır ve iktisat politikası tercihleri bu kurallara göre yapılır. İktisat politikacısı bu kurallara uygun bulduğu çeşitli alternatifleri, siyasi karar alma durumundaki otoriteye sunar. Siyasi otorite de bu alternatiflerden kendi düşünce ve tercih sistemine en uygun düşeni seçer ve uygulamaya koyar.

Geleneksel iktisadın iki temel inceleme konusu vardır. Bunlardan birincisi tercih sorunu, diğeri de tercih sorununun ortaya çıktığı, çeşitli derecelerde değişken ve karmaşık olan kurumsal yapıdır. Bilindiği gibi geleneksel iktisadın birinci dalı, yani Ortodoks iktisat, bu iki konudan hemen hemen sadece Tercih sorunu ile ilgilenirken, ikinci dal yani heterodoks iktisat kurumsal yapının incelenmesine ağırlık vermiştir.

Demokrasinin yozlaşma nedenlerinin ortaya konulması akabinde gündeme gelen “Ne Yapılmalıdır?” sorusu, iktisat literatürünün 19 ve 20’nci yüzyıllardaki şekillenme sürecinde ağırlıklı olarak devletin “ne yapması” veya “ne yapmaması” ekseninde tartışılmıştır. Nitekim; bu soruya verilen cevaplar — sol tandanslı formülasyonlar bir kenara bırakılırsa klasik okulun ortaya koyduğu görüşlerden Keynesyen ekolün farklı varyasyonları ile “Refah Devleti—Welfare State”ne kadar uzanan geniş bir yelpazeye dağılmaktadır. Bu yelpazenin önemli bir bölümünü teşkil eden “Neoliberalizm”(Genel Ekonomi Ansiklopedisi,1988:686) terimi; 1938 yılında Walter LIPMANN tarafından Paris’te düzenlenen büyük seminerle iktisat literatürüne girmiştir. Klasik doktrine yönelik eleştiriler ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan akımlar karşısında neoliberalizm; serbest rekabet, özel mülkiyet, hür teşebbüs, kanun hakimiyeti, sınırlı devlet, ferdi rasyonellik ve bireycilik, kısıtlamaların asgari düzeye indirildiği dış ticaret rejimi, fiyat mekanizması, işleyişini sekteye uğratabilecek nitelikteki müdahalelerden arındırılmış ve gönüllü ilişkiler temelinde şekillendirilmiş bir piyasa ekonomisi gibi liberal teorinin restore edilmiş görüşlerini bünyesinde toplayan ana ekolü simgelemektedir. Farklı bir deyişle; “1870’lerden 1920’lere kadar geçen yarım yüzyıllık dönemde, klasik değer teorisinde köklü bir değişme yapan ve geçimlik veya tabii ücret anlayışından marjinal yerime bağlı ücret anlayışına geçen, fakat; bunun dışında klasik görüşleri ve birtakım kayıtlarla liberal ideolojiyi sürdüren”(Kazgan,1993:106) mentalitenin çağdaş adresi konumuna yükselen söz konusu akım; özellikle Milton FRIEDMAN ile birlikte anılan ve liberal iktisadın özellikle 1970’li ve 1980’li yıllardaki yaygın kanadını oluşturan Monetarizm ile genellikle Reaganomics, Thatcherizm, Arz Yanlı İktisat ve Yeni Klasik İktisat birlikte neo-liberalizm olarak adlandırılmaktadır. Benzer doğrultuda Uğur ESER (Eser,1993:27) de;

“İktisadi çözümlerinde bakış açısının serbest girişimcilik ve piyasa ekonomisi yönünde değiştiği bu yıllarda, politika önerileri daha çok monetarist arz yanlı neoklasik görüşlerin sentezinden oluşan bir ekonomik modele dayanır. Değişik versiyonları olmakla birlikte bu iktisat düşüncesinin Yeni Liberalizm”

olarak adlandırıldığını vurgulamaktadır.

Anayasal İktisat Teorisi de; klasik ekolün çağdaş varyasyonları arasında kabul edilmekte olup, mezkur fraksiyonlardan ayırt edici özelliği ise; Anayasal iktisadın oyunun kuralları ile ilgilenirken; geleneksel iktisat teorisinin ise oyuncuların mevcut kurallara uygun olmak şartıyla nasıl

davranabileceklerini, yani nasıl oynayacaklarını araştırmasıdır. ... Bir başka deyişle Anayasal İktisat; ekonomik ve politik “oyunun kuralları” ile ilgilidir. Oyun örneğine göre söylersek, geleneksel iktisat teorisi oyunun kuralları ile ilgili değildir. Bu kuralları bilinen ve değişmez bir veri olarak kabul eder ve bütün dikkatini karar ünitelerinin bu oyun kuralları içinde kalmak şartıyla oyunu nasıl oynamaları gereği üzerinde toplar.

Daha önce de değinildiği gibi; geleneksel iktisat; “ne yapılmalıdır?” sorusuna cevap ararken, belli bir dönem için veri kabul ettikleri hukuksal — kurumsal yapıyı bir kenara bırakıp ekonomik ajanların tercihleri, bu tercihlerin ortaya konuş ve yarattığı sonuçlar ile ilgili süreçleri ve tercihler kapsamında aralarında oluşan ilişkilerin işleyiş mekanizmaları üzerinde durmaktadır. Anayasal İktisat ise, dıştan empoze edilen sınırlamalara göre çeşitli mallar ve hizmetler arasında; veya çeşitli üretim faktörleri arasında tercihin nasıl yapılacağı konusu ile ilgilenmeyip, dikkatini doğrudan doğruya dıştan empoze edilen “sınırlar”ın neler olması gerektiği, yani “sınırların tercihi” ile ilgilenir. Daha açık bir deyişle söylersek Anayasal İktisadın temel amacı, ekonomik alanda insan davranışlarını sınırlayan ve insana kendi dışından empoze edilen “sınırlar”ı incelemektir. Bu sınırlar nelerdir? Nasıl ortaya çıkarlar? Alternatif sınırlar arasında tercih hangi kriter veya kriterlere göre yapılır? Gibi sorulara cevap arama gayreti Anayasal İktisadı yaratmıştır(Savaş,1997:49-50).

Geleneksel iktisat teorisinin aksine Anayasal İktisat Teorisi, toplumların cari hukuki, kurumsal ve anayasal yapısının, iktisadi yaşantılarındaki işleyiş mekanizmaları üzerinde önemli ölçüde belirleyici ve sınırlayıcı rol oynadığını kabul eder ve doğrudan doğruya ekonomik yaşamın meydana geldiği hukuki, kurumsal ve anayasal çerçeveyi incelemeye yönelir.

2. Anayasal İktisadın Temel Varsayımları

Toplumsal Tercih Teorisi , esas itibariyle iktisadi kuralları, politik yaşama uygulayan bir bilim dalıdır. Başka bir deyişle politikanın ekonomik analizidir. Anayasal İktisat, kendine daha dar bir inceleme alanı seçmiş ve politik davranışları sınırlayan anayasal hükümlerin nasıl olması gerektiği konusunda yoğunlaşmıştır. Aralarındaki bu sıkı ilişki nedeniyle Kamusal Tercih Teorisi'nin teorik temellerini oluşturan üç önemli faraziye, (ki bunlar metodolojik ferdiyetçilik, ekonomik insan (homo-economicus) ve politikayı da bir mübadele biçimi sayan catallaxy faraziyeleridir. Anayasal İktisat Teorisi'nin de temel faraziyeleri kabul edilir. Bu üç temel faraziyeyi, anayasal iktisatçıların ele alış şekline göre; aşağıda inceleyeceğiz.

2.1. Metodolojik Ferdiyetçilik

Anayasal İktisat'ta (ve dolayısıyla Kamusal Tercih Teorisi'nde) ferdiyetçilik, bir “analiz yöntemi” anlamında kullanıldığı zaman buna “Metodolojik ferdiyetçilik” adı verilir.

Metodolojik ferdiyetçilik, insan faaliyetinin toplumsal ve özel diye ikiye ayrılmasına kesinlikle karşıdır. Toplumsal bir davranış, herhangi özel bir davranış gibi, tamamen ferdi tercihlere ve ferdi amaçlara dayanır ve toplumsal davranışın ortaya çıkışı, ancak ferdin veya fertlerin kendi zihinlerinde yapacakları bir değerlendirdikten sonra olur. Bir karar veren veya seçim yapan varlıklar olarak; özel veya toplumsal bütün davranışların gerisinde fertler vardır (Buchanan-Tullock, 1962;316).

Buna göre pazar yerinde, belli bir günde şu kadar elma, bu kadar portakal satılması ile, bir seçim sandığından A partisine bu kadar, E partisine şu kadar oy çıkması; fertlerin “birbirlerinden bağımsız” kendi başlarına ve kendi “özel hesapları”na göre yaptığı tercihin ve verdiği kararın

sonucunu yansıtır. Kısacası, piyasada da politikada da, ortaya çıkan sonuçları yaratan tek unsur “fert”tir. Ferdin dışında herhangi “organik” bir varlık söz konusu değildir.

Ferdin seçimini, hiç şüphe yok ki; içinde bulunulan “kurumsal yapı” etkiler. Ancak yukarıda belirtildiği üzere iktisat teorisinde, ferdi seçimler, her türlü kurumsal etkinin dışında ele alınır ve böyle bir seçim sonunda ferdin “fayda maksimizasyonu”na ulaştığı öne sürülür. Politikada ise yapılan seçimler yönünden “kurumsal” ve “yasal” yapının ihmal edilmesi mümkün olmadığı gibi, karar veren ferdin bir maksimizasyonu gerçekleştirdiğini iddia etmekte söz konusu olamaz. Çünkü Buchanan’ın vurguladığı gibi Adam Smith’in görünmez elinin politikada bir karşılığı yoktur.

2.2. Ekonomik İnsan veya Ferdi Rasyonellik

Metodolojik ferdiyetçilik, hertürlü seçim ortamında kararın fert tarafından verildiğini ve dolayısıyla, “ferdi tercih”in esas alınması gereğini savunur. Böyle bir faraziyeden yola çıkınca cevaplandırılması gereken soru, ferdi tercihlerin nasıl belirlendiği, ferdin seçimini nasıl yaptığıdır.

İktisat teorisi, seçim yapmak ve karar vermek durumunda olan ferdin davranışı ile ilgili temel bir faraziye sahiptir. “Ferd rasyonellik” veya “ekonomik insan” (homo economicus) adıyla anılan bu faraziye göre fert, kişisel çıkarına öncelik verir ve yapacağı her seçim veya alacağı her karar sonunda elde edeceği yararın; katlanacağı masraftan çoğalmasına özen gösterir. Kaynakların kıt, ihtiyaçların ise sonsuz olduğunu bilen iktisatçı, bu rasyonel davranışı, “kaynak sınırlaması” ile birleştirip “fayda maksimizasyonu” kavramını geliştirmiştir. Buna göre, rasyonel davranan fert; “sınırlı kaynak koşulu altında elde edeceği faydayı maksimize etmeyi amaçlayan ferttir.

Politik karar veren kişiler de (seçmenler, politikacılar ve bürokratlar) rasyonel davranan kişiler olarak ele alınmalıdır. Alış-veriş için bir dükkana veya pazar yerine girmekle; oy kullanmak için sandık başına gitmek veya herhangi bir politik karar alma işlemine katılmak; ferdin kişiliğini değiştirmeyeceğine göre “kişisel çıkar kaygısı”nın hem piyasada ve hem de siyasi faaliyetlerde, insan davranışlarını belirleyen temel faktör olduğunu kabul etmek gerekir. Bilindiği gibi demokratik siyasal yaşamda fert; seçmen, politikacı ve bürokrat olarak üç ayrı kimliğe sahip olabilir. Kişisel çıkar motif ini, bu nedenle, seçmen için de, politikacı ve bürokrat için de, “davranışları belirleyen temel etken” olarak kabul edebiliriz. Bu üç ayrı grubun davranışını daha yakından incelemeye önce kişisel çıkar kaygısının nasıl bir insan tipini temsil ettiği konusundaki tartışmalara kısaca değinmekte yarar vardır.

Bazılarınca kişisel çıkar kaygısı, “bencil”, “açgözlü” ve “maddeci” bir insan tipini temsil eder. Kendinden başkasını düşünmeyen bu insan imajı, kapitalist sistemin yarattığı bir tip olup, sonunda toplumun da mevcut ekonomik sistemin de felakete uğramasına neden olacaktır.

Karşı görüşü savunanlara göre ise, fert davranışını belirleyen pek çok etken vardır. Bu etkenlerden bazıları bencil, bazıları da insancıl (alturist) olabilir. Kişisel çıkar motif i, bu iki tür davranışta da kabul etmekle beraber bencil ve insancıl tercihlerin kişisel maliyet ve kişisel yarar hesaplarına bağlı olarak devamlı bir değişme içinde olacağını öne sürer. Her iki tip fertte (bencil olanla insancıl olan) başkalarına yararlı olacak politikaları (mesela, yaşlıya veya fakire yardımcı olan politikaları), ancak kendilerine olan maliyeti çok yüksek değilse destekler. Aynı şekilde bencil olan da insancıl olan da ‘kişisel çıkarlarına hizmet edecek politikaların maliyetini azaltıcı yöntemleri bulmaya ve bu yöntemleri kullanmaya gayret gösterecektir. Öte yandan bir davranışın gerisinde yatan nedenin mutlaka o hareketten doğacak sonucu belirleyeceği de iddia edilemez. Kişisel çıkar kaygısıyla girilen davranışların her zaman toplumun genel çıkarlarıyla çatışması gerekmez.

Bilindiği gibi, Adam Smith'in iki yüzyıldan fazla bir süre önce ortaya attığı ünlü piyasanın görünmez eli" prensibi, kişisel çıkar peşinde koşan ve piyasa fiyatlarıyla yönlendirilen fertlerin, onlar istemeden ve hatta farkında olmadan toplum refahına olumlu katkılarda bulunduğunu öne sürmüş ve genel bir kabul görmüştür.

İktisat teorisinin, kişisel çıkar peşinde koşan rasyonel insan varsayımını politikaya uyguladığımız zaman, gerçek dünya koşullarına uygun bir davranış kalıbı elde ederiz. Mesela, politikacı, "Devlet hizmetleri piyasası"nın "arzedicileri"dir. Bilindiği gibi piyasada "arzedici"lerin davranışlarını belirleyen temel etken "kar motifi"dir. Politikacıların davranışını belirleyen etken ise "oy kazancı"dır. Gerçi görünüşte ve değişik derecelerde toplum çıkarının takibi, fakir fukaranın yardımına koşma, şöhret ve iktidar sahibi olma gibi isteklerin de politikacı davranışlarını etkilediği öne sürülebilirse de, politikacının bütün bu amaçlara ulaşması, seçilmesine veya yeniden seçilmesine bağlıdır. Kar piyasadaki iş adamının nasıl kanını ve canını oluşturursa, politikacının kanı ve canı da "oy"dur. Bu nedenle politikacı, toplumda daima kendine oy getirecek bir imajı ve mevkii muhafaza etmek ister.

Politikacının içinde bulunduğu rekabet ortamı, politikacıyı devamlı olarak davranışlarını, oy kaybı ve kazancı yönünden değerlendirmeye sürükler. Eğer bir politikacı, oy kazandırıcı politikaları; ahlaki olmadıkları veya üretken olmadıkları gibi gerekçelerle desteklemekten kaçınırsa, bir başka politikacının bunları destekleyeceği ve getireceği oyları elde edeceğini ve dolayısıyla kendisi yerine seçimi kazanacağını bilir. Bunun içindir ki politik rekabet, toplumsal değerlendirmelere yatkın bir politikacıyı dahi, karar alırken "oy hesabı" yapmaya zorlar. Kar motifinin terk edilmesi bir firmayı piyasadan nasıl silip atarsa, oy hesabının ihmali de bir politikacıyı politikadan silip atar. Karı da, oyu da kazanmanın en kolay yolu vatandaşlar ne istiyorsa onu vermek-veya veriyor görünmektir. Seçmen ise, devlet hizmetleri piyasası'nın talep edicisi'dir. Piyasada mal talebi söz konusu olduğunda sadece gelini göz önünde tutan seçmen, devlet hizmetleri talebinin gerçekleşmesi için geliri yanında, oy verme, kulis yapma (lobbying) ve çeşitli politik organizasyonlar icat edip kullanma gibi yöntemlere başvurur.

Bir seçmen kime oy vereceğini nasıl kararlaştıracaktır? Bu kararın oluşmasında birçok faktörün rolü vardır. Adayın televizyondaki görüntüsü, dürüstlüğü, kitlelerle iletişim kurabilme becerisi gibi unsurlar farklı derecelerde, politikacının seçilme şansını etkiler. Ancak, bütün bunların yanında, yukarıda incelediğimiz kişisel çıkar, tutkusu seçmeni, adaya 'Benim için ne yapabilirsin ve bana kaç mal olur?' sorusunu sormaya yönelir. Bir adayın, seçmen için yapabilecekleri ne kadar çok ve bunların seçmene maliyeti ne kadar azsa, adayın seçilme şansı da o kadar artar. Bu nedenle, diğer hususlar aynı kalmak koşuluyla, seçmenler kendilerine, en düşük maliyetle; en çok devlet hizmeti,- toplumsal mal ve transfer yararları sağlayacak olan politikacıyı destekler. Piyasadaki tüketici ile, politikadaki seçmen, kişisel çıkar motifine göre hareket ettikleri halde, seçim imkanları yönünden aralarında önemli farklar vardır. Tüketiciler piyasada çok sayıda arzedicinin sağladığı sonsuz sayıda mal ve hizmet arasında tercih yapmak ve küçük (marjinal) ayarlamalarla kendi tatmin düzeyini yükseltmek imkanına sahiptir.

Politikada ise çok değişik bir durum vardır. Seçmen, kendi terciğini belirleyip oyunu nasıl kullanacağını kararlaştırır. Fakat bu karar, diğer fertlerin kararları ile birleşip bir "toplular karar" veya "toplular tercih" haline dönüşmedikçe bir sonuç yaratmaz. Piyasada "bireysel tercihler" sözkonusu iken, politikada "toplular tercih"ler söz konusudur. Öte yandan politikada; piyasada olduğu gibi, otomobili A firmasından, yiyeceği E firmasından, elbiseleri de C firmasındaki almak gibi; aday A'nın önerdiği sosyal güvenlik sistemini, B'nin önerdiği ihracat teşvik önlemlerini veya C'nin

önerdiği tarım destekleme politikasını seçip bir “siyasi tercih paketi” oluşturmak mümkün değildir. Aksine, seçmen adayların önerdiği “siyasi vaat paketleri”ndeki birini olduğu gibi, seçmek durumundadır. Çeşitli vaat paketleri içinden istediklerini seçip, böylece tercih edeceği “seçilecek paket”i oluşturamayan seçmenin; tercih serbestisi piyasadaki tüketicinin tercih serbestisine göre çok kısıtlıdır.

2.3. Catallaxy:

Anayasal İktisat’ın ve Toplumsal Tercih Teorisi’nin, en önemli metodolojik temeli, politikayı, bir tür mübadele olarak ele alan ve İngilizce’de “catallactics” veya Hayek’in bulduğu bir karşılıkla “catallaxy” denen varsayımdır. Kısaca; “politika, karmaşık bir mübadele türüdür” diye açıklayabileceğimiz bu teoriyi, önemli kılan nedenlerin başında, çağdaş iktisat teorisine yönelik bir eleştiri niteliğinde olması gelir. Kavramı Anayasal İktisat teorisine kazandıran Buchanan; çağdaş iktisatın, uygulamalı matematiğe dönüştüğünü ve bu yüzden gerçek dünya ile ilgisinin kalmadığını, bunun nedeninin de iktisatın sadece sınırlamalar karşısında yapılacak maksimizasyon problemi ile uğraşması olduğunu öne sürmüştür. Önce bir makalesinin, sonra da bir kitabının adını oluşturan “İktisatçılar ne yapmalıdır” sorusuna verdiği cevapta Buchanan, bu konuyu şöyle açıklamaktadır(Buchanan,1962:20):

“...Maksimizasyon kalıbını araç çantamdaki egemen yerinden çıkarıp atmalyız, “ilmimizi” kıtlık sınırlamasıyla tanımlamaktan vazgeçmeliyiz, ilmimizin tanımını ve ismini değiştirmeliyiz, kaynakların dağılımı ve etkinliği sorunları üzerinde çok fazla durmamalıyız ve bütün bunların yerine, geniş şekilde ele alınacak MÜBADELE’nin kaynakları, özellikleri ve kurumları üzerinde yoğunlaşmaya başlamalıyız. Adam Smith’in değişim veya trampa eğilimi adını verdiği kavram, araştırma ve incelemelerimizin gerçek konusunu oluşturmalıdır.”

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere; Buchanan için çağdaş iktisatı, hızla “mübadele ilmi” (catallactics) haline dönüştürmek zorunludur. Ancak böyle yapıldığı takdirde, iktisatçının dikkati, mübadele işleminin niteliği, ticaret, anlaşma veya sözleşme gibi konular üzerinde toplanacaktır İktisatı, bir “mübadele” ilmi olarak nitelendirdiğimiz zaman politikaya da uygulamak mümkün olacaktır. Bu durumda iktisatı “gönüllü mübadeleler ilmi”, politikayı da “zorunlu mübadeleler ilmi” olarak düşünmek ve insan yaşamının bu iki yönünü de aynı metodlarla “analiz” ve “tahmin” etmek mümkün olacaktır.

Demokrasilerde içine düştüğü yozlaşma kurtarılması ancak, anayasalara konulacak ve ekonomik alanda siyasi iktidarın hareket serbestisini azaltacak hükümlerle mümkün olacağı görülmektedir. Burada önemli olan, politik bireylerin kendi istekleriyle, yani gönüllü olarak, hiçbir zor ve aldatmaca olmadan politik ilişkilere girişmesidir. Böyle bir ilişki yapısının sonuçları önemli değildir. Buchanan, politikayı sonuç haline göre değerlendirenler tarafından, ki bunların arasında P.A. Samuelson da vardır, gereksiz yere “faşist” olmakla suçlandığını anlatır.

Buchanan’a göre politikayı “sonuç hali”ne göre açıklayanlar tıpkı bir “jüri” gibi bir takım “doğru yargılar” peşindedir. Oysa ki politikayı bir mübadele biçimi yani bir “süreç” olarak ele alan anayasal iktisatçı, tıpkı bir “piyasa” gibi karşılıklı ilişkilerin hiçbir zorlama ve aldatmaca olmadan bireylerin gönüllü davranışıyla gerçekleşip gerçekleşmediğine önem verir. Bu durumda, iki yaklaşım arasında bir uzlaşmazlık olması kaçınılmazdır. Politikayı, sonuç durumuna göre değerlendirenler ve “doğru yargı”ya öncelik verenler, anayasaya siyasi iktidarı sınırlayan kurallar konulmasını, doğruyu araştırıp bulma gayretlerine getirilen bir engel olarak görecektir. “Bu gibi

düşünen insanlar için, politikayı rasyonel şekilde seçilmiş kurullarla sınırlamanın hiçbir anlamı yoktur.

SONUÇ

Montesquie'nin ifade ettiği gibi; "Tecrübe göstermektedir ki güç sahibi her insan sahip olduğu gücü kötüye kullanmaya eğimlidir." Bu bağlamda Thomas FULLER'in özlü bir şekilde vurguladığı "Kurtlar dişlerini kaybedebilir, fakat doğalarını kaybetmezler"(AKTAN,1997 ;62,63) deyimini göz önünde bulundurularak; demokratik toplumsal bir düzenin işleyişinin bekası için en ciddi tehdit unsuru haline gelen siyasetçilerin hareket serbestileri, negatif özgürlük anlayışı perspektifinde en ince ayrıntısına kadar sınırlandırılmalıdır.

Sonuç olarak, Nobel iktisat ödüllü(Bkz.:nobelprize.org) Buchanan'ın bazı konulardaki fikirlerine katılmamak elde değil. Örneğin Buchanan'ın(Buchanan,1994;9); "...*tarih boyunca, hükümetlerin hemen hemen her zaman kendi parasal otoritelerinin anayasal açıdan izin verilmiş sınırlarının ötesine geçtiklerini görmekteyiz*" tespiti ülkemiz hükümetleri içinde geçerli olmuştur. Ülkemiz de 30 yıla yakın bir süre boyunca enflasyon, çift haneli rakamlarda seyretmiş ve 1994 yılında krizle birlikte %150'ye çıkmıştır(DPT;2002). Son yıllarda IMF ile yapılan anlaşmalar gereği uygulanan sıkı mali ve para politikalarıyla tek haneye doğru indirilerek olumlu gelişmeler sağlanmıştır. Ülkemizde enflasyon rakamlarının yıllarca yüksek oranlarda seyretmesinde, para arzının etkisi olduğu yapılan bilimsel çalışmalarda da ispatlanmıştır. 1988-1997 yılları baz alınarak yapılan bir çalışmada; para arzında %1'lik bir artışın enflasyonda da kendisi kadar(%1) artışa neden olduğu görülmüştür(AKKAYA;1997). Ülkemizde anayasal iktisat politikalarının uygulanabilirliğini en iyi bir şekilde ortaya koymaya çalışan, Prof. Coşkun Can AKTAN her türlü zaman ve zeminde gündeme getirerek büyük hizmet vermektedir. Bununla ilgili olara ilgili web sitesinde "*Ideas Do Have Consequences!...*"başlıklı yazısına bakarak anlamaktayız. Ayrıca bilimsel çalışmalarıyla; Prof.Dr.Vural SAVAŞ, Prof.Dr.Güneri AKALIN...gibi sınırlı sayıda bilim adamlarımız destekleyici çalışmalarda bulunmaktadır.

Bu çerçevede ülkemizde de çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından anayasamızda ekonomik alana ilişkin yapılması gereken alternatif düzenlemeler gündeme getirilmiştir(TÜGİAT;1998,ARIGRUBU;1998). Söz konusu tekliflerin arka planında anayasamıza; yıllık para arzı artış oranı, iç ve dış borçların sınırı, T.C. Merkez Bankası'nın bağımsızlığı ve özelleştirilmesi gibi konularda hükümler ilave edilerek ekonomik hak ve özgürlüklerin anayasa ile en üst düzeyde teminat altına alınması ve devletin ekonomiye müdahale biçimlerinin sınırlandırılması suretiyle serbest rekabetçi ekonomik düzenin kurumsallaştırması amacı yatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Mustafa ERDOĞAN, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Yayınevi, Birinci Baskı, Baskı, Ankara, 1993
- LASWELL, H.D., *Politics — Who Get What, Why, How*, New York, 1936; D. USHER, *The Economic Prerequisite To Democracy*, New York, Columbia Press, 1981 ‘den aktaran; Vural Fuat SAVAŞ, **Anayasal İktisat**, Avcıol Basım — Yayım, Genişletilmiş 3’üncü Baskı, İstanbul, 1997
- AKTAN ,Coşkun Can, **Anayasal İktisat**, İz Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 1997
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Altıncı Cilt, Milliyet Yayınları, Copyright: Librairie Larousse ve Interpress Basın Yayıncılık A.Ş.,
- TOSUN, M.Umur. **Mali Sorunlara Yeni Bir Yaklaşım: Anayasal İktisat Teorisi**, Yeni Türkiye, Sayı : 25, Ankara, Ocak — Şubat 1999
- Genel Ekonomi Ansiklopedisi**, Cilt II, Milliyet Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1988
- KAZGAN,Gülten . **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi,Altıncı Baskı, İstanbul, 1993
- EREN,Ercan. **İktisatta Liberalizm Üzerine Notlar**, Yeni Türkiye, Sayı: 25, Ocak-Şubat 1999
- ESER, Uğur. **Türkiye’de Sanayileşme**, İmge Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 1993
- SAVAŞ, V.F. **Anayasal İktisat**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul, 1989
- DPT;**Sayılarla Türkiye Ekonomisi:Gelişmeler(1980-2001)Tahminler(2002-2005)**,Ağustos,2002.
- AKKAYA, Şahin. **"Türkiye'de Enflasyon-Faiz Oranı İlişkisi: 1988-1997"**, III. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 29-30 Mayıs,1997, Uludağ Üniv., Bursa.
- BUCHANAN, James M. **"Notes on the Liberal Constitution"**,CATO Journal, Spring/Summer 94 Vol. 14 Issue 1, p1 9p
- SAVAŞ, Vural.: **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, 4.bs., Ankara, 2000.
- <http://nobelprize.org/economics/laureates/1986/buchanan-lecture.html>

BUCHANAN, James M. and Gordon Tullock, *The Calculus of Consent*, Ann Arbor:
University of Michigan Press, 1962.